

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Панова Володимира Олексійовича «Соціально-економічний розвиток Закарпаття в 90 - ті роки ХХ ст.», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 - історія України.

Дисертаційне дослідження В.О. Панова є актуальним, необхідним, має велике наукове і практичне значення. Сьогодні його цінність особливо вагома і полягає передусім у тому, що привертає суспільну увагу до проблем пошуку Україною демократичних шляхів власного розвитку, окреслення місця і ролі у глобальних цивілізаційних процесах. Крім того робота вирізняється новизною, адже є першою спробою з'ясування особливостей соціального і економічного розвитку Закарпаття в роки незалежності України.

Дослідник ставив своїм завданням проаналізувати суспільно – політичні дискусії щодо економічних процесів в регіоні, дослідити перебіг економічних трансформацій та їх наслідки для промислового комплексу, сільського господарства, торгівлі та інвестиційної діяльності, демографічної ситуації та урбанізаційних процесів, соціальної сфери Закарпаття тощо.

Дослідження має проблемний характер. У ньому порушується чимало теоретичних питань, які важливі для глибокого розуміння досліджуваної проблеми, зокрема природи регіонального устрою України, динаміки розвитку господарства, сутності сталого розвитку, тенденцій функціонування окремих суспільних сфер, тощо.

Дисертаційне дослідження В. О. Панова має міждисциплінарне наукове спрямування, виконане на стику історичних, економічних і соціально-політичних досліджень, що обумовлено амбітною дослідницькою метою, яку поставив перед собою автор: “глибоке вивчення економічних процесів в Закарпатській області в 1991-1999 роках, визначення їх головних визначальних рис, критичне осмислення наслідків соціально-економічних трансформацій для економіки та суспільства Закарпаття, створення цілісної

та науково обґрунтованої картини соціально-економічного розвитку області в 1991-1999 роках”. Вважаю, що в цілому авторові вдалося досягти цієї мети і отримати завдяки дослідженню наукову новизну.

Структура дисертації не викликає застереження, вона дозволила логічно і послідовно розкрити обрану тему, зосередити увагу на головних, принципових проблемах.

У Вступі дисертант визначає актуальність дослідження, чітко формулює його мету і завдання, визначає його предмет і об’єкт, чітко встановлює хронологічні й територіальні межі дослідження, чітко і коректно описує новизну дослідження, його практичне значення і апробацію.

В першому розділі дисертаційного дослідження *“Стан наукової розробки проблеми і джерельна база дослідження”* дисертант здійснює огляд наукових напрацювань та джерел з визначеної тематики. Історіографічна база дослідження є значною і репрезентативною, хоча до неї є певні зауваження (про що нижче). З огляду на специфіку теми і той факт, що нею займалися практично виключно закарпатські дослідники, автор слушно вирішив розділити опрацьовану історіографію не за національним або хронологічним, а за тематичним принципом. Джерельна база дослідження є достатньою, хоча до неї і є певні зауваження (про це нижче). Всі джерела дисертант розділив на неоприлюднені архівні джерела, опубліковані документи органів центральної і місцевої влади, статистичні джерела та матеріали періодичної преси. Достатньою мірою описано і використані в дисертації методи і наукові принципи. Вони підкреслюють наукову новизну і оригінальність розглядуваної роботи.

Другий розділ *“Економічні процеси в Закарпатській області в 1990-х роках в історичному та суспільно-політичному контексті”* автор присвятив вивченню впливів довгострокових історичних процесів розвитку політичних та економічних інститутів на економічні процеси в Закарпатті. В цій частині роботи також розглянута роль щодо надання області статусу вільної (спеціальної) економічної зони. В першому підрозділі дисертант робить

Висновки дисертаційного дослідження сформульовано чітко, вони повною мірою відображають текст роботи і відповідають завдання дослідження. Слід відзначити також якісне оформлення списку використаних джерел і літератури, а також високу якість додатків, що є корисним доповненням до основного тексту роботи.

Високо оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження В. О. Панова і не ставлячи під сумнів новизну і якість отриманих ним результатів, вважаємо за потрібне висловити низку зауважень та рекомендацій, урахування яких могло б, на наш погляд, удосконалити цю працю.

1. В одному з пунктів новизни автор стверджує, що “вперше ... комплексно проаналізовано економічні процеси в Закарпатській області в 1991-1999-му роках в контексті довготривалих історичних тенденцій, а також глобальних, національних та регіональних детермінант їх розвитку”. Вважаємо таке твердження дещо перебільшеним з огляду на великий масив літератури, присвячений дослідженням економічних процесів в області, проаналізований автором в розділі 1.

2. Кількість джерел, опрацьованих автором при підготовці роботи, є достатньою, але, вважаємо, що автор міг би залучити ще більше джерел. Так, до прикладу, автор періодично наголошує на тому, що значна частина економіки перебувала в “тіні” і тому не потрапляла до офіційної економічної статистики. Втім, ймовірно, хоча б приблизні оцінки масштабу цих явищ (наприклад, контрабанди) можна було б знайти їх в матеріалах відомчих архівів міліції, митниці або прикордонної служби, в архівах цих установ. Введення таких джерел в науковий обіг посилює роботу і додає б репрезентативності джерельній базі.

3. В підрозділі 2.1 “Довгострокові історичні тенденції і економічні процеси Закарпатської області в 1990-х роках” автор намагається, виходячи з популяризованої Д. Аджемоглу та Д. Нортом

підрозділах 3.3. і (в дещо іншому контексті) 4.4. Практично не згадано в роботі такі важливі для області сфери як туризм і лісове господарство.

7. Підрозділ 4 четвертого розділу дисертації “Соціальні зміни” є некоректно структурованим і охоплює велику кількість проблем, що не отримують в рамках цього підрозділу належного висвітлення. Окрім того, в цьому підрозділі автор презюмує, що радикальні економічні зміни, що відбувалися в області, “означали не лише зміни форм господарювання, але й докорінну перебудову суспільних відносин, цінностей і установок окремих суспільних груп та індивідів” (с. 188). На нашу думку, в частині взаємозв’язку соціальних і економічних факторів слід бути дуже обережним, визначаючи причини і наслідок, оскільки вплив і взаємовпливи різноманітних чинників багаторазово накладаються один на одного. Не продемонстровано належним чином і того, чому перебудова “відносин, цінностей і установок” була “докорінною”. З тексту підрозділу, особливо з описів соціологічних досліджень, складається радше враження про поступовість змін в ставленні закарпатців до нової реальності, про сильну інерцію “радянського” мислення.

8. В роботі іноді повторюються одні й ті самі положення. Інколи це доречно з точки зору логіки організації матеріалу і доведення тез дослідження, але в інших випадках ці повтори є невиправданими.

9. Деякі твердження автора є дещо перебільшеними, занадто різкими або не підкріплені посиланнями на відповідні статистичні дані. Так, автор неодноразово пише про перетворення Закарпаття на “сировинний придаток”, “деградацію економіки в напрямку аграрно-сировинної” і т. д., але не підкріплює ці твердження даними.

10. Окремі частини роботи перевантажені даними статистики. Зрозуміло, що залучення статистичних даних необхідне, але їх надмірна кількість часто ускладнює читання і розуміння тексту.

Висловлені зауваження переважно мають рекомендаційний характер і не ставлять під сумнів цінності одержаних в ході дослідження наукових результатів. Ідеї, викладені в дисертації, пройшли апробацію на численних всеукраїнських і міжнародних конференціях, а також були викладені в п'яти наукових статтях, в тому числі й в іноземному виданні.

За своєю актуальністю, новизною і змістом дисертація В. О. Панова «Соціально-економічний розвиток Закарпаття в 90-ті роки XX ст.» відповідає вимогам ДАК МОН України щодо дисертацій, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,

провідний науковий співробітник

Інституту історії України НАН України

Падалка С.С.

